

युवोन्मेष

वर्ष ३ अंक ३, सौर श्रावण, शके १९४१

'नेतृत्व' विषयाला वाहिलेले युवागटासाठीचे प्रायोगिक मासिक !

नेतृत्व संवर्धन केंद्र, ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे ३०

समाज परिवर्तनासाठी
नेतृत्व विकसन

प्रिय युवा मित्र-मैत्रिणींनो,

नमस्कार! सर्वप्रथम ज्ञान प्रबोधिनीच्या नेतृत्व संवर्धन केंद्रामध्ये नवीन वर्गासाठी प्रवेश घेतलेल्या तुम्हा सर्वांचं हार्दिक स्वागत! 'प्रिपरेटरी व फाऊंडेशन कोर्स'च्या प्रवेश प्रक्रियेचे वेगवेगळे टप्पे, पायऱ्या यशस्वीरित्या पार पाडल्याबद्दल तुमचं विशेष अभिनंदन! या प्रवेश प्रक्रियेतील प्रत्येक टप्प्यावर तुम्हाला काही ना काही नवीन शिकायला मिळालं असेल, अशी आशा करतो.

क्रिकेट वर्ल्डकपमध्ये नुकताच भारत आणि न्यूझीलंड यांच्यातील उपांत्य फेरीचा सामना पार पडला. हा सामना एकदिवसीय खरा; पण पावसामुळे खंड पडल्याने दोन दिवस चालला. साखळी सामन्यांमध्ये सर्वोत्तम कामगिरी केलेल्या भारतीय संघाचा न्यूझीलंडच्या संघाने अटीतटीच्या सामन्यात पराभव केला. बॅटिंग, बोलिंग, क्षेत्ररक्षण या सर्व क्षेत्रांमध्ये न्यूझीलंडच्या सातत्यपूर्ण कामगिरीबद्दल भारताचा कर्णधार विराट कोहलीने व्यक्त केलेली भीती खरी ठरली. माफक धावसंख्या असून देखील न्यूझीलंडने अचूक बोलिंग व क्षेत्ररक्षण करत मोक्याच्या वेळी भारताच्या महत्त्वाच्या खेळाडूंना बाद करत अंतिम फेरीत प्रवेश मिळवला. एखाद्या मानाच्या स्पर्धेतील महत्त्वाचा सामना जिंकायचा असेल तर त्या संघाची तयारी देखील सर्वांगीण आणि सातत्यपूर्ण असावी लागते. विजिगीषू वृत्ती, वेगवेगळी वैयक्तिक तसेच सांघिक कौशल्ये, शारीरिक-बौद्धिक-मानसिक क्षमता, परिस्थितीनुरूप नियोजन करून, धोरण आखून ती अचूक पद्धतीने राबविणे, काही अनपेक्षित झाले तरी संतुलित दृष्टिकोन ठेवून त्याला सामोरे जाणे अशा अनेक गोष्टींचा कस लागतो. बरोबर ना?

आपणही अशाच एका महत्त्वाच्या स्पर्धेत उतरत आहोत. या स्पर्धेची/परीक्षेची काही वैशिष्ट्ये आहेत. त्यात पेपरचा सुनिश्चित पॅटर्न नसणे हेही एक महत्त्वाचं वैशिष्ट्य आहे. अशा या पराकोटीची स्पर्धा असलेल्या परीक्षेसाठी आपल्यालाही सर्वांगीण तयारी करायची आहे. वेगवेगळ्या विषयांचा अभ्यास योग्य पद्धतीने करण्यासाठी व केलेल्या अभ्यासाचा परीक्षेत सुयोग्य वापर करण्यासाठी आवश्यक असलेली कौशल्ये, क्षमता, दृष्टिकोन आपल्याला स्वतःमध्ये विकसित करायचे आहेत. 'झटपट तयार होण्याचा' हा Ready-Made मार्ग नसून खरं तर ही घडण्याची, विकसनाची प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेसाठी उपयुक्त होईल अशी सत्रांची, उपक्रमांची रचना आपल्या कोर्समध्ये केलेली आहे. याकडे आपण नवनवीन अनुभव घेण्याची संधी म्हणून बघू या. यांमध्ये आपण जेवढा जाणीवपूर्वक आणि सक्रिय सहभाग घेऊ, तेवढे अधिकाधिक समृद्ध होत जाऊ. ह्या उपक्रमांकडे बघताना 'प्रिपरेटरी', 'फाऊंडेशन' असं वेगळं करून बघण्याची आवश्यकता नाही. ही सत्रे, उपक्रम परस्परांना पूरक आहेत. आपण जे करत आहोत ते 'कस' आणि 'काय' हे माहिती असण्याबरोबरच ते 'कशासाठी' हे माहिती असणं हे अधिक महत्त्वाचं असतं, असं नेतृत्वाबद्दलचं जागतिक पातळीवरचं संशोधन सांगतं. प्रशासकीय अधिकारी होण्याच्या उद्दिष्टामागचा आपला नेमका उद्देश आपल्या स्वतःलाच अधिकाधिक स्पष्ट व्हायला देखील या उपक्रमांची नक्कीच मदत होईल, असं वाटतं.

या सर्व प्रवासात 'युवोन्मेष' तुमच्या बरोबर नेहमीच असणार आहे. विविध क्षेत्रात नेतृत्व करणाऱ्या व नेतृत्व जडणघडणीचे काम करणाऱ्या व्यक्तींचे अनुभव, त्यांनी शोधलेल्या वाटा, त्यांना सापडलेली तत्त्वे, मूल्ये, काही ठोकताळे, प्रक्रिया आपल्यापर्यंत पोहोचवाव्या, आपल्या सगळ्यांना त्यातून शिकता यावे व स्वतःचे अनुभव घेता यावेत असा 'युवोन्मेष'चा उद्देश आहे. 'युवोन्मेष' हे तुमचे अनुभव, विचार, चिंतन मांडण्यासाठीचे, तुमच्या अभिव्यक्तीसाठीचे एक माध्यमही आहे.

या उद्दिष्टपूर्तीच्या प्रवासासाठी, प्रयत्नांसाठी, प्रक्रियेसाठी व त्यातून मिळणाऱ्या आनंदासाठी तुम्हा सर्वांना मनापासून शुभेच्छा!!!

तुमचा मित्र,
अमोल फाळके

वृत्तविशेष (मे - जून २०१९)

ज्ञानसेतू अभ्यास दौरे - उत्तराखंड, मेघालय आणि आसाम या तीन राज्यांतील एकूण २० शाळांमधील १८०० हून अधिक विद्यार्थ्यांसाठी विज्ञान कार्यशाळांचे आयोजन. केंद्रातील एकूण १६ विद्यार्थ्यांचा सहभाग. सोबतच अनेक संस्था, सामाजिक कार्यकर्ते आणि प्रशासकीय अधिकाऱ्यांच्या भेटी.

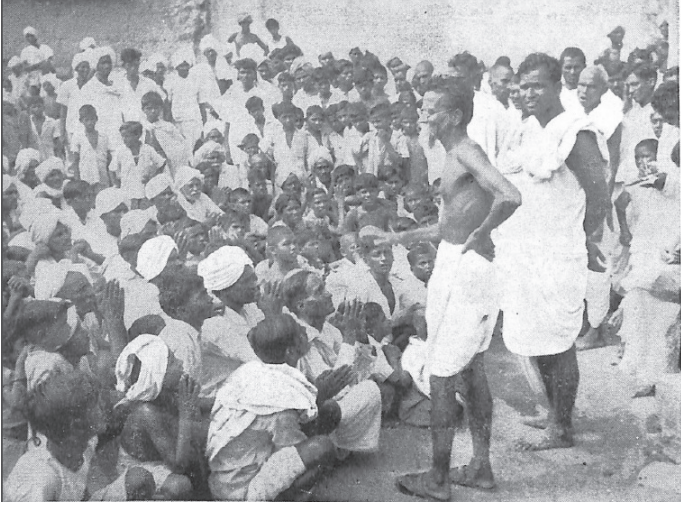
● **आसाम** (१८ मे ते ४ जून २०१९): ७ सहभागी सदस्य, १० शाळा, ४३० लाभार्थी विद्यार्थी, **संस्था भेटी** - माजुली : आयांग सामाजिक संस्था, विविध सत्रांच्या भेटी, गुवाहाटी : विवेकानंद केंद्र कल्चरल इन्स्टिट्यूट, **प्रशासकीय अधिकारी भेटी** - डॉ. धनंजय घनवट (IPS - सायबर डोम गुवाहाटी), श्री. वैभव निंबाळकर (IPS, SP जोरहाट), श्री. हितेशचंद्र रॉय (APS, SP. माजुली), श्री. प्रतीक ठुबे (IPS, SP बाक्सा),

डॉ. संतोष निंबाळकर (IPS, SP. जाधवपूर कोलकाता), सौ. रोशनी कोरेड्री (IAS. DC. जोरहाट), डॉ. विवेक भस्मे (IAS. Additional Director National Health Mission Kolkata)

● **मेघालय** (१४ मे ते १ जून २०१९): ५ सहभागी सदस्य, ५ शाळा, ९०० लाभार्थी विद्यार्थी, **संस्था भेटी** - सेवा भारती संस्था, **प्रशासकीय अधिकारी भेटी** - श्री. संजय थाडे (IAS), डॉ. धनंजय घनवट (IPS), श्री. चिन्मय गोतमारे (IAS), श्रीमती. सायली ढोले (IRS)

● **उत्तराखंड** (८ ते २३ मे २०१९): ४ सहभागी सदस्य, ५ शाळा, ५५० लाभार्थी विद्यार्थी, **संस्था भेटी** - कापकोट : ग्राम्या व वनपंचायत कार्यालय, कैवल्य एज्युकेशन फाउंडेशन, डेहराडून : इंडिअन मिलिटरी अॅकॅडमी, फॉरेस्ट रिसर्च इन्स्टिट्यूट, मसुरी : LBSNAA.

प्रशासकीय अधिकारी भेटी - अथर्व कुलकर्णी (IMA), सौरभ सोनावणे (IAS, LBSNAA)

हा लेख वाचायच्या आधी एकदा शेजारचे वर्तमानपत्र उचला आणि हिंसाचाराच्या सर्व बातम्यांची यादी करा. तुम्हाला आश्चर्याचा धक्का बसेल; पण त्यातील साधारण ६०% बातम्या ह्या जमीन आणि संपत्तीशी संबंधित असतात. अगदी एवढेच कशाला तर नुकताच सुपरहीट ठरलेला मराठी चित्रपट 'मुळशी पॅटर्न' बघा. सगळीकडे लोक 'जमीन' ह्या एका शब्दावरून हिंसक, आक्रमक होताना दिसतात. खरंच ही जमीन एवढी विकृती का तयार करतीये? एखाद्याला सहज वाटू शकेल की हा शब्दच मुळी शापित आहे की काय! पण मला नाही तसं वाटत. कारण जेव्हा मी अशा गोष्टी पाहतो, तेव्हा मला इतिहासाच्या पुस्तकांत, कोपऱ्यात कुठेतरी ४ मार्कांच्या प्रश्नासाठी शांत विसावा घेणारी 'भूदान चळवळ' आठवते. मग आठवतो तो त्यामागचा उदात्त भारतीय विचार, व्यापकता आणि परिणाम! आणि मग अशा हिंसक बातम्या त्यासमोर खुज्या वाटू लागतात. तर आपण या लेखात ह्या चळवळीची थोडक्यात ओळख करून घेणार आहोत.

सुरुवात

आचार्य विनोबा भावे यांनी ह्या चळवळीची सुरुवात केली. स्वतः गांधीजींनी त्यांचा 'माझा पहिला वैयक्तिक सत्याग्रही' अशा शब्दांत गौरव केला होता. १९४८ साली गांधीजींच्या मृत्युनंतर अहिंसावादी चळवळीमध्ये एक प्रकारची पोकळी निर्माण झाली. त्यातच 'नवस्वतंत्र' भारतासमोर अनेक आव्हाने तोंड वासून उभी होती. त्यात फुटीरतावादी आंदोलने, भाषावार प्रांतांची मागणी, धार्मिक तणाव असे अनेक प्रश्न होते. ह्या सगळ्याच्या मुळाशी होता तो गरिबीचा आणि बेरोजगारीचा प्रश्न. त्या काळी भारताची अर्थव्यवस्था कृषिप्रधान होती. साधारण ६०% पेक्षाही जास्त जनता शेती व निगडित व्यवसायांशी जोडलेली होती. पण ह्या व्यवसायाला वेठबिगारी, जमीनदारीसारख्या अनिष्ट प्रथांनी घेरले होते. कसायची इच्छा असूनही जमीन उपलब्ध नव्हती. अशातच आंध्र प्रदेशच्या तेलंगण जिल्ह्यात कम्युनिस्टांनी मोठे सशस्त्र आंदोलन उभारले.

ह्याच दरम्यान विनोबा सर्वोदय आंदोलनासाठी आपल्या वर्ध्यांच्या (पवनार) आश्रमातून हैदराबादपर्यंत पदयात्रेसाठी निघाले. दरम्यान त्यांनी अनेक खेड्यांना भेटी दिल्या. तिथले प्रश्न समजून घेतले. १८ एप्रिल

१९५१ ला विनोबा पोचमपल्ली ह्या खेड्यात पोहोचले. त्यावेळी ४० भूमिहीन दलित कुटुंबांनी आम्हाला कसायला ८० एकर जमीन मिळवून द्यावी अशी याचना केली. विनोबांनी त्यांची मागणी गावच्या सभेत मांडली व सर्वांच्या अंतरात्म्याला साद घातली. ह्याचा परिणाम इतका झाला की गावातले सधन जमीनदार श्री. रामचंद्र रेड्डी यांनी लागलीच १०० एकर जमीन दान म्हणून घोषित केली आणि ह्यातूनच सुरुवात झाली एका अद्भुत भूदान चळवळीला!

वाटचाल व यश

तेलंगण जिल्ह्यात भूदानाचे महत्त्व अधिक होते. कारण देशात कम्युनिस्टांचा सर्वात जास्त जोर इथेच होता. आंध्राची पदयात्रा संपल्यावर विनोबांनी उत्तर भारताची पदयात्रा आखली. विनोबांनी जाणीवपूर्वक पदयात्रा योजल्या. कारण त्यांच्या मते ह्यातून जनसंपर्क सहज साध्य होऊ शकतो. पवनार ते दिल्ली मार्गात त्यांनी विविध भागांना भेटी देऊन जमिनी दान मिळविल्या. चळवळीचे लोण आता इतर राज्यांतही पसरू लागले होते. विनोबा पाऊस-पाण्याची तमा न बाळगता अनेक राज्यात जाऊ लागले. त्यात महाराष्ट्र, बिहार, उत्तर प्रदेश येथे त्यांना विलक्षण प्रतिसाद लाभला. विनोबांनी भूदान चळवळ ही मध्य भारतातच नाही तर काश्मीर, पंजाब, आसाम, तामिळनाडू ह्या राज्यांतही नेली. दिवसाकाठी २०० एकरच्या वर जमिनी मिळू लागल्या. १९५१ ते १९५७ ह्या काळात जवळपास ४० लाख एकर जमिनीचे दान झाले होते. चळवळीची व्याप्ती पाहून बिहार सरकारला 'विशेष भूदान सेल'ची स्थापना करावी लागली.

चळवळीची वैशिष्ट्ये

भारताने अनेक मोठ्या चळवळी पाहिल्या. परंतु त्यातही 'भूदान चळवळ' ही सर्वांपेक्षा वेगळी आहे असे मला वाटते. कारण प्रत्येक आंदोलनाला/चळवळीला एक ठरावीक उद्दिष्ट असते. त्यामुळे आपोआपच ती ठरावीक शत्रूच्या (specified enemy) विरोधात काम करू लागते. कधी तो वर्गशत्रू, कधी प्रस्थापित सरकार किंवा कधी एखादी व्यक्तीदेखील असू शकते. पण भूदानाचा मात्र असा कोणीही शत्रू नव्हता. उलट ज्या जमीनदारांना शत्रू ठरविले जात होते, त्यांना विनोबांनी आपलेसे केले. त्याचबरोबर शोषक वर्गालाही न्याय्य हक्क मिळवून दिला.

विनोबांनी नुसतीच भूदान चळवळ नाही, तर त्याचबरोबर पदयात्रे दरम्यान स्थानिक प्रार्थनास्थळांना भेटी दिल्या. तिथे ते सर्व जाती धर्माच्या लोकांना घेऊन जात असत. कधी कधी त्यांना कडाडून विरोध करण्यात आला. अशा वेळी ज्या ठिकाणी सर्वांना प्रवेश नाही, तिथे दुराग्रह न बाळगता विनोबांनी देखील प्रवेश केला नाही. ह्याचा एक

भूदान नव्हे तर भूयज्ञ

सर्वसाधारणपणे प्रत्येक कुटुंबात पाचपण असतात. त्यामुळे सर्वांनी आपल्या जमिनीचा सहावा हिस्सा दान द्यावा अशी विनोबांची मागणी होती. हा सहावा सदस्य म्हणजे खुद्द जनताच आहे, असे ते सांगत. त्यामुळे हे दान नसून आपल्याच घरातील व्यक्तीसाठी केलेला यज्ञ आहे, असे ते म्हणत.

परिणाम असा झाला की भूदान चळवळ ही समाजाच्या सर्व स्तरांमध्ये पोहोचली. आर्थिक व सामाजिक सर्व भेद ह्यातून दूर होण्यास मोठीच मदत झाली. विनोबांचे नैतिक नेतृत्व अधिकच दृढ होत गेले.

साधारण ह्याच काळात आपला शेजारी देश चीन सशस्त्र कम्युनिस्ट क्रांतीने स्वतंत्र झाला होता. तिथे देखील माओच्या नेतृत्वाखाली जमिनीचे पुनर्वाटप झाले होते. त्यात रक्ताचे पाट वाहवले गेले. समाजात अस्थिरता निर्माण झाली. पण भूदान चळवळीने मात्र समाजात एकी साधली. जगात इतक्या सहजपणे, अहिंसक मार्गाने झालेली दुसरी कोणतीही क्रांती शोधून देखील सापडणार नाही.

मर्यादा

१९५७ नंतर मात्र चळवळ धीम्या गतीने पुढे सरकू लागली. १९८२ साली विनोबांच्या मृत्युनंतर तर तिचे अस्तित्वही संपले. ह्याची काही प्रमुख कारणे होती. एकतर प्रचंड प्रमाणात जमीन दान मिळाली असली तरी तिचे वाटप सरकारी पद्धतीने होत होते. जे अत्यंत किचकट आणि दिसाळ पद्धतीने व्हायचे. अशाने लोकांमधील न्यायाची भावना दुखावली जायची. त्यातच विनोबांनी नोव्हेंबर १९५६ साली सर्व भूदान समित्या बरखास्त केल्या. त्यांच्या मते अशा समित्या व संस्थांमुळे क्रांतिकार्याला बाधा येते व कार्य लवचिकताहीन, तांत्रिक बनून जाते. परंतु ह्याचा परिणाम मात्र भूदान चळवळ थंडावण्यात झाला. त्यानंतरही चळवळ मानवाच्या अंगभूत चांगुलपणावर अवलंबून होती. अनेकांचे हेतू शुद्ध होते. परंतु सर्व लोक असे नव्हते. त्या काळात सामान्य आणि गरीब वर्गात ह्या वर्गाविरुद्ध प्रचंड रोष होता. त्याचाच फायदा हिंसक कम्युनिस्ट उचलून यशस्वी होत होते. हे ओळखून काही स्वार्थी

लोकांनी आपला तोंडदेखला पाठिंबा जाहीर केला. ज्यातून त्यांची प्रतिमा सुधारण्यास मदत झाली. अनेक जमीनदारांनी आपल्याकडच्या वादग्रस्त, अवैध पद्धतीने हडप केलेल्या जमिनी दान केल्या. काही जमीनदारांनी मुद्दाम नापीक जमिनी दान केल्या. पुढे पुढे तर जमिनींच्या वाटपात नोकरशाहीने भ्रष्टाचार केल्याची उदाहरणे देखील समोर आली. अशा पद्धतीने एका प्रामाणिक हेतूने सुरू झालेल्या चळवळीला काहीशी काळी किनार लाभली.

विचारधन

चळवळीच्या मर्यादा लक्षात घेऊनसुद्धा तिचे यश आपल्याला मान्य करावेच लागते. ह्यामागे विनोबांचे आयुष्यभराचे चिंतन होते आणि त्याचा परिपाक म्हणजे भूदान होय. पण आज ह्या चळवळीचे महत्त्व काय? तर आज आपण अनेक नेते पाहतो; पण त्यातले नक्की किती जण समाजाच्या गरजांचा इतका सूक्ष्म विचार करतात? किती जणांमध्ये आज तशी किमान कुवत तरी आहे? स्पर्धा आणि फायदा ह्या युगात हा उदात्त विचार आचरणात तर सोडाच; पण बोलून दाखवण्याची तरी हिम्मत आहे का? आज असे कोणते नैतिक नेतृत्व आहे ज्याला समाजाची एकमुखी मान्यता आहे? हे प्रश्न जर आपल्याला पडत असतील आणि अंतर्मुख करत असतील, तर ही चळवळ आजही संपलेली नाही असेच म्हणावे लागेल.

- देवव्रत शिरोळकर, shirokar.devavrat@gmail.com

भूदान-ग्रामदान चळवळीबद्दलचा डॉ. पराग चौळकर यांनी लिहिलेला 'Bhoodan-Gramdan Movement: An Overview' हा अधिक सविस्तर लेख देखील जरूर अभ्यासावा.

Inspiring Officers

The Firebrand IAS Officer - Mugdha Sinha

Mugdha Sinha began as a probationer in Udaipur and took her first independent charge as a Sub Divisional officer (SDO) in Ajmer with four tehsils. She became the first woman officer to be posted as ADM-1 (Additional District Magistrate) in Jaipur, second-in-command to the Collector. She also served in the CM's office for two years. Her first break as the District Collector came in 2005. The newly-carved district of Hanumangarh, the much-talked-about Jhunjhunu, and Ganganagar also came under her jurisdiction. All three districts were considered tough with a particular caste suppressing the voices of the others. She used to get phone calls even past midnight for security due to murder or encroachment threats. Unlike other officers she didn't ignore these calls but created a system cater them - the SHO (Station Head Officer) and Tehsildar would be alerted to reach the caller and keep her updated till the situation was resolved. She chose to spend more time on field, interacting with people and solving their problems. If required, she used to take filework at home for completion. To inform lay people about the progress of their grievances, she set up the *Daak Monitoring System* (DMS). Through this, documents related to a particular case were kept together and were easily retrievable for petitioners.

The district was largely a dark zone, borewell digging and mining, often illegal, was rampant in the area. In 2010, she shut down an illegal mine. She also struck down heavily on sand and liquor mafia, illegal road construction, black marketing of gas cylinders, all while fighting political pressure from local leaders. She got transferred due to vested interests. The news of her transfer, sparked a district-wide protest. People came to the streets shutting shops. Tehsil after tehsil passed a resolution, including the Lawyers Bar ssociation (which generally agitates to get officers transferred), that they wouldn't let the IAS officer go.

The officer has been serving as the Secretary for Food, Civil Supplies and Consumer Affairs for more than a year. She has a message for civil service aspirants: **This is not a job but a service. Pursue it only if you have the attitude and aptitude to serve the disadvantaged and honestly deliver what is expected of you. Efficiency is just as important as honesty.**

Source: <https://www.thebetterindia.com/172885/ias-hero-rajasthan-illegal-mines-sand-mafia-india/>

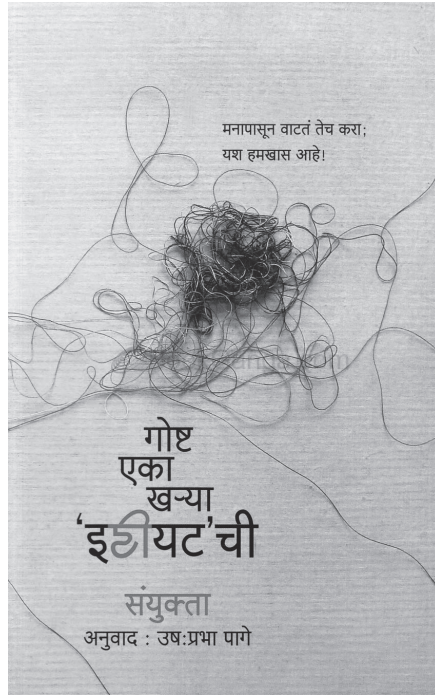

शालेय शिक्षण संपून महाविद्यालयीन जीवन सुरू होताना आपल्या मनात आपल्या भावी आयुष्याविषयी खूप वेगवेगळ्या कल्पना असतात. यापैकी काही स्वप्नाळू असतील तर काही वास्तववादी! स्वप्नाळू वाटत असलेल्या कल्पना जर प्रत्यक्षात उतरवायच्या असतील तर त्यासाठी स्वतःच्या विचारांची स्वतःला खात्री असणं आणि आपल्या निर्णयाबद्दल आत्मविश्वास असणं फार महत्त्वाचं ठरतं. असाच एक स्वप्नाळू वाटणारा, सरधोपट वास्तवाशी फारकत घेणारा निर्णय एक युवती घेते आणि त्यानंतर तिच्या आयुष्यात काय काय घडतं...याचा पट मांडला आहे 'गोष्ट एका खऱ्या इडियटची' या पुस्तकात!

दिल्ली शहरात लहानाची मोठी झालेली संयुक्ता. दहावीच्या परीक्षेनंतर महाविद्यालयात प्रवेश न घेता तिने आपल्याला हवं ते शिकायचं ठरवलं आणि तिच्या आई-वडिलांनी देखील तिला खंबीर पाठिंबा दिला. सुरुवातीला संयुक्ता गोंधळली, नक्की काय शिकावंसं वाटतंय आपल्याला याबाबत तिचा निर्णय होत नव्हता. आपण जे काही 'वेगळं' शिकू त्यामुळे पुढील आयुष्यात आपल्याला उदरनिर्वाहासाठी काय संधी उपलब्ध होतील असाही प्रश्न तिला पडे. तिच्या या वेगळ्या वाटेचं काही जणांनी स्वागत केलं तर काहींनी प्रश्नचिन्ह उपस्थित केलं; पण तरीही संयुक्ता आपल्या स्वतःला 'इडियट' होण्यापासून थांबवू शकली नाही!

औपचारिक महाविद्यालयीन वर्गांना बसणे, नावडते आणि नीरस वाटणारे विषय शिकणे यापेक्षा संयुक्ताला एक खुलं अवकाश मिळालं, तिने ते स्वतःहून निवडलं! आपल्याला नक्की काय करायला आवडेल याच्या शोधात संयुक्ता कला शाखा, नृत्य, ओरिगामी, भारतीय संगीत आणि मागावर विणकाम अशा वेगवेगळ्या गोष्टी कुतुहलाने शिकली. चेन्नई मधील के. एफ. आय. या जे. कृष्णमूर्ती यांच्या शाळेत संयुक्ताने प्रवेश घेतला. संयुक्ता तिथे तत्त्वज्ञान संदर्भातील विषयांच्या बैठकीत सहभागी झाली. भारतीय तत्त्वज्ञान तिने काही अंशी वाचलं. त्यातून तिचे स्वतःचे विचार स्पष्ट होत गेले. बालवाडीपासून बारावीपर्यंत असलेल्या या शाळेत अभ्यासेतर उपक्रमांवर भर होता. त्याचा संयुक्ताला फायदा झाला. भौतिकशास्त्र, इतिहास, चित्रकला, हातमाग असे विषय संयुक्ता इथे शिकली आणि त्याचवेळी तिने इंदिरा गांधी मुक्त विद्यापीठाच्या बहिस्थ अभ्यासक्रमाला प्रवेशही घेतला.

नृत्य करणे, नृत्यनाट्य सादर करणे असा एक वेगळा अनुभव संयुक्ताने प्रथमच इथे घेतला. ओरिगामी सारख्या सोप्या वाटणाऱ्या कागदी घड्यांतून त्रिमितीय कलाकृती साकार करायलाही संयुक्ता इथे शिकली. संयुक्ताच्या या शाळेत हातमागावर कापड विणायला शिकायची संधी उपलब्ध होती आणि संयुक्ता ते मनापासून शिकली.

गोष्टः एका खऱ्या इडियटची...

उश्यांचे अभ्रे, हात पुसायचे पंचे असं विणायला शिकताना संयुक्ताला या कलेचे पारंपरिक स्वरूप शिकून घेण्याची इच्छा झाली. संयुक्ताला हातमागावर विणकाम आणि वस्त्रकला असा तुलनेने किचकट विषय का शिकावासा वाटला याबद्दल ती सांगते, "ही एक निर्मितीक्षम प्रक्रिया आहे, जिच्यात हात आणि मन दोन्ही गुंतलेली असतात. लोकांमध्ये काम करण्याची माझी इच्छा यात फलद्रूप होणार होती. लोक म्हणजे विणकर. सर्जनशील कला आणि विक्री अशा कला व्यवसायाशी संबंधित अनेक संधी यातून निर्माण होणार होत्या."

वस्त्र विणण्याची कला ही सोपी गोष्ट नाही हे माहिती असूनही संयुक्ताने पूर्ण विचारांनी या कलेला वाहून घेण्याचं ठरवलं. या कलेच्या प्रशिक्षणासाठी संयुक्ता खेड्यातील हातमाग विणकराच्या घरापासून ते बनारसपर्यंत सगळीकडे फिरली. पारंपरिक हातमागावर कापड विणण्याची कला शिकताना तो माग खड्ड्यात कसा पुरावा लागतो येथपासूनचे शिक्षण तिने घेतले आणि एक शहरातील मुलगी ही लोप

पावत असलेली कला शिकण्यासाठी येते आहे, हे पाहून गावातील विणकरांनी मोठ्या आत्मीयतेने तिला ही कला शिकवली. त्यांचा आणि तिचा एक सुरेखसा भावबंध तयार झाला. या प्रशिक्षणाच्या बरोबरच नर्मदा खोऱ्यातील तत्कालीन आंदोलनात संयुक्ता सहभागी झाली आणि त्यातून तिला समाजदर्शन घडले. तिचा दृष्टिकोन अधिक व्यापक झाला. या सर्व व्यापातून संयुक्ताने इंदिरा गांधी मुक्त विद्यापीठाचा अभ्यासक्रम पूर्ण केला आणि तोही सुवर्ण पदकासह!

आता संयुक्ताचा विवाह झाला आहे. आपल्या शैक्षणिक प्रवासाविषयी ती समाधानी आहे आणि आपल्या आवडत्या विषयात प्रावीण्य मिळविल्याचं समाधान तिला आहे. आता संयुक्ता आंध्रप्रदेशातील पोचमपल्ली येथे हातमाग विणकर लोकांबरोबर काम करते. वेगवेगळ्या सेवाभावी संस्थांबरोबर तिचा संपर्क आहे. मानव जातीच्या हितासाठी ती तिच्या परीने काम करते आहे. 'मनापासून वाटतं तेच करा, यश हमखास आहे!', असा मूलमंत्र युवा पिढीला देणारी संयुक्ताची ही कथा. उच्चशिक्षणाचे अभियांत्रिकी, वैद्यक आणि संगणक हे तीन आयाम समाजातील युवक युवती आणि त्यांचे पालक यांच्या मनावर अधिराज्य गाजवत असताना संयुक्ताचा हा प्रवास विशेष महत्त्वाचा वाटतो. चला तर मग, संयुक्ताची मूळ वास्तववादी कथा वाचायला घेवूया !

वाच. आर्या जोशी, jaaryaa@gmail.com

गोष्टः एका खऱ्या इडियटची...

अनुवाद: उषःप्रभा पाणे

प्रकाशन: राजहंस प्रकाशन

पृष्ठसंख्या: ११८ किंमत: रु. १००/-

'Thousands of nerve-shaken, tired, overcivilized people are beginning to find out-going to the mountains is going home; that wilderness is a necessity', so said John Muir, the famous mountaineer and naturalist as he travelled hills and vales in search of beauty, peace, love and oneness. Yet, as Muir's Rockies and Alps remain like a distant dream, what seems 'home' for all of us, Indians are our very own Himalayas.

The Himalayas have stood steadfast over the ages, and have sheltered all men alike with great affection and equanimity. But what are these mountains truly? Are they merely the rocks, boulders, ice that make them so? My understanding of these mountains as I have travelled in their nooks and crannies is little, but I certainly believe they are much more than what they appear. As one travels to Ladakh and further down the Kashmir valley, the ranges appear huge in proximity. With their perennial snow-capped, rugged peaks and formidable heights, they seem to tower over the violence in the valley. The Sufi traditions linger throughout the peaks. One is reminded of Jahangir's remarks when he first saw the beauty of Kashmir - *Gar Firdaus-bar-rue e zaminast, haminasto haminasto*, - If there is heaven on earth, it is here, it is here!

So much is the impact of the mountains on the people that even the people bear the same distinctive, striking features of the mountains - with their stern, rugged faces yet beautiful features! Towards the east as one descends down to Uttarakhand, the Himalayas appear less distinctive and more assimilative. The pines and rhododendrons, the ice-cold streams and the mystical air becomes a part of the landscape. There is something divine and heavenly about this stretch of the mountains - notwithstanding the Chardham-peaks like Trishul, Nanda Devi, Nilkantha sparkle in the morning sun. The divinity that pervades the air has also seeped into the Garhwali people who so effortlessly have become a part of the Greater Entirety. Night and day, they toil unmoved by the frequent landslides and loss that strikes them. One cannot deny that these hardworking, humble people have acquired the same, perhaps more spiritual fervour than the mendicants of the temple.

In the far East, the Himalayas remain enigmatic and distant but no less beautiful. Unlike the Shiwaliks

or Greater Himalayas they remain indecipherable like the Tibetan monasteries which nestle hundreds of Buddhist scriptures. Yet, as one gently moves the prayer wheels near the mystical lakes like Gurudongmar in Sikkim, the hymns seem to carry the prayers till the far-flung peaks. The north eastern ranges rekindle the monk in every one of us! Many a seeker has travelled at lengths to be in Himalayas. Some in search of peace, inspiration - all have ultimately found themselves in the journey. Sri. M. in his book 'Apprenticed to A Himalayan Master', beautifully renders an inspiring narration of his conquest from Kerala to Himalayas. The journey is so uplifting that it seems that the mountains have stirred souls, awakened Godliness and ushered divinity. Paul Brunton in his book 'A search in Secret India' says - 'I journeyed Eastwards in search of Yogis and as I circled the country - India took me in heart.' The journey in soul searching is indeed incomplete without the Himalayan experience!

Of whatever little I have travelled the Himalayas and met people, the Himalayas have made me realise the values of tolerance, forbearance and steadfastness. Everytime one sees the mountains, one cannot stop imagining the diversity of people, religion, culture, beliefs that it holds within itself. It was William Blake who said - 'Great things happen when men and mountains meet'. So, do we need the Himalayas to do great things? Surely, we can't be there every time; but living in our own little place we can surely imbibe the Himalayan culture in us that of inclusiveness, oneness, resilience and coexistence. Living under such a Himalayan spell can then help us meet ourselves and inspire us to do little things with great love!

- मृणाली जोशी (स्पर्धा परीक्षा केंद्र),
mrunalee@gmail.com

Of all the wars India fought, none caught imagination of the people as much as Kargil. This was a first war with constant media coverage. People could see young officers and soldiers fighting two enemies - Pakistan & Harsh Weather. Yet they bravely climbed mountaintops like Dras, Batalik, Tololing, Khalubar hills and flushed out the intruders. Indian Army lost 25 officers and 436 soldiers. Indian government's decision to not let army cross LOC reduced their tactical options greatly.

Many young officers and soldiers lost their lives. They were just 22-23 years in age. Some of them were ordered to fall back but they refused and fought until their body became soulless - WHAT FOR? Fighting in the cold - harsh weather of -30 to -40 degrees celsius. WHAT WAS THE NEED? WE WILL NEVER KNOW...! Let's get to know couple of these brave hearts and their acts of valor.

The first reports about the intruders came from a bunch of shepherds on 6th May 1999. A patrol was sent out under Major Sourabh Kalia and it was only on 10th June 1999 that the Pakistani Army returned cruelly mutilated bodies of Major Sourabh Kalia and 5 soldiers. They were tortured for getting information about Indian army's posts and movements in Kargil sector. They were burnt, their genitals and tongue were cut off. There were cigarette burns all over bodies. Their nails were taken out. But not a single soldier uttered any word about Indian army's whereabouts. Their families couldn't even see them one last time as the bodies were in horrific condition.

About six years before Kargil, on a warm, sultry summer afternoon, a thin boy with a side parting in his hair and shiny leather shoes walked down for SSB for NDA. "Why do you want to join the army?", The interviewing officer was stern and abrupt, looking straight into the boy's eyes. "I want to win Param-Veer-Chakra", replied the boy, returning the stare.

On the nights of 2-3 July, this same boy who had already turned into battle hardened officer along with his men attacked Jubar Top, Khalubar Hill in Batalik sector. As he reached, he walked into the curtain of fire that was coming from first bunker. He

ran towards it and fell upon enemy soldiers. There was a swish in the air as the Khukri blade flashes and slices into human flesh. Right to left, left to right...Again and again... He cleared the first bunker. Then went on to clear three more. As he moved on to 4th bunker, he realized that he was hit in the shoulder, but in the heat of the moment he charged upon the bunker. He lobbed a grenade into it but only then,

a fatal shot burst through the air and hit officer on forehead. He wanted to go and get the Pakistani soldiers but his disobedient body had stopped listening to his commands. Who was that boy? I will let you figure it out. His dream of winning Param-Veer-Chakra came true. But unfortunately, he hadn't said that he wanted to wear it alive.

Another such officer, Captain Vikram Batra had told his family that he would either come back after hoisting the tricolor on Kargil or would come back wrapped in it. He kept his promise. He came back wrapped in it after capturing Pt. 5140, the most formidable structure in Dras sub-sector.

Friends, Colleagues, Brothers, Fathers, Husbands laid down their lives for the one thing they loved the most - Our Country. It has been 20 years since Kargil war. The strength of Indian Armed Forces has been increased. They are getting equipped with more and more modern weapons and systems. In Kargil War, we didn't even have the radars to Bofors artillery, still our brave and smart soldiers with their pinpoint knowledge of Pakistani positions and geographical area dropped hell on enemy. The time is changing. From tanks to guns and aircrafts to submarines, everything is getting modernized. The neighbor cannot dare to attack us now directly.

All this bloodshed, gruesome killing, endless fights in worst weather conditions, sometimes even without bullets. WHY? - There can be only one answer to this.

जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी

To all those brave ones whose sacrifices went unrecognized - "*You were as brave as the ones we honored. Fallen but not forgotten...!*"

- Mihir Shete, shete.mihir86@gmail.com

Ketaki Ghate is a Founder Director at 'OIKOS for Ecological Services' (<http://www.oikos.in/>). Oikos provides a spectrum of services catering to different users - private landowners, corporate sector, entrepreneurs, NGOs - with a specific objective of nature conservation to restore and improve the status of natural resources, processes and biodiversity since 2002. Ketaki is also a Trustee of Ecological Society, Pune and works there as a core team member, faculty for the subjects like Landscape Ecology, Ecological perspective in watershed management, Alternative livelihood systems etc. She was interviewed by Sumedh Panse and Sanket Pidadi as a part of the interviewing competition 'Great-Bhet 2019' organized by Jnana Prabodhini's Leadership Development Centre in March 2019.

1. How can a unique consultancy like yours be seen as a success?

'Oikos' can be called as a unique start-up because there are no other companies doing 'Ecological Restoration'. There are environmental consultancies that take care of Environmental Impact Assessment (EIA) but nothing related to ecological restoration. Their main focus is often on making a list of things (flora, fauna of the given area). We wanted to do something more. We adopted different strategies such as restoring the land, building corridors, building bunds etc. that would help preserving ecological aspects. On-field analysis of various conditions of the ecosystem is the key to success in this field.

It was a new thought when we started way back in 2002. During that time, there was a boom in Pune/Mumbai to go and buy a piece of land in the Western Ghats, clear the forest cover, level it and build a farmhouse and plant some exotic species in the area. This is when we spoke to some people and tried to change their minds about this. **We suggested some better techniques by which the environment was not degraded and at the same time people could enjoy.**

Initially only Manasi and I were part of the team. We used to hire help as and when required. Now we have a strong team with members who are experts in different fields.

2. "People can have choices, but wildlife cannot." - how do we make people understand the meaning and importance of this statement?

The statement itself conveys a lot of meaning. With his mobility and money, man has the privilege of choices. For example, if a man's house is displaced due to some reason, he has the choice to move somewhere else and build a new one. If there's scarcity of water, he can go somewhere else and exploit the resources over there or with the option of money, he can buy water, if the need arises. But that's not the case with wildlife, they're helpless. **Suppose a road is being built inside**

a sacred grove where different plants and animals are present. The wildlife cannot go and file a case in the court saying this is our sacred grove, you cant destroy our habitat, and we have the right to live, that we have been living in these forests for centuries, even before man came into existence.

3. It is a painstaking job to tell and explain the importance of this statement to a layman. How do you go about doing this on a day to day basis?

It is a difficult thing, for understanding this, you need to have a certain mindset. During our 18 years of work in ecological restoration, many a times we have come across people who say that they like the birds and plants but do not want the insects in their area. They don't realize that the birds will be present only if there are insects. **We have to make them realize the importance of the various linkages in the ecological system.**

I always give one example in our ecological society classes. The rice production of the state in the year 1977 drastically reduced and the same year biology was introduced as a subject in the college curriculum. So, what is the connection? Most people failed to understand the connection, that the study of biology required dissections and for this, a huge number of frogs were brought from rice fields in Maharashtra and were distributed across colleges in the state. The lack of frogs in the field caused an increase in the number of insects which then destroyed the crops, resulting in a smaller yield that year. Such examples help in making people understand the importance of ecological balance and that all our actions are going to hurt us back.

One more thing that we regularly do in our ecological classes is the life cycle analysis of various products/services we use, try to answer questions like - where the raw materials used to produce these things come from, what are the processes used in production etc.

4. What is the local level participation on your various sites and what is its importance?

To be continued on Page No. 8

प्रिय युवा प्रबोधकांनो,

नवीन शैक्षणिक वर्षातला 'युवोन्मेष'चा हा पहिला अंक! तुम्हाला विचार करायला लावणारे, तुमच्यातली प्रेरणा वाढविणारे आणि तुम्हाला व्यक्त व्हायला संधी देणारे हे मासिक तुम्ही वाचा, तुमच्या मित्र-मैत्रिणींना वाचायला द्या. शक्य तेव्हा यातील लेखांवर गप्पा मारा, चर्चा करा, अंकाबाबतचा लेखी/तोंडी प्रतिसाद द्या. या अंकात अजून काय काय असावं याबाबतची तुमची मतंही आवर्जून पोहोचवा.

नेतृत्व संवर्धन केंद्रातील वर्गामध्ये तुम्ही सहभागी झालात, तुमचे स्वागत आहेच. वर्गातील तासांमध्ये व उपक्रमांमध्ये अनेक नवीन गोष्टी तुम्हाला समजतील, अनुभवायला मिळतील. पण त्याचबरोबर प्रबोधिनीच्या वास्तूत अनेक गोष्टी, उपक्रम चालू असतात. त्यांचीही आवर्जून माहिती घ्या. कुठेतरी युवक-युवती विभागातर्फे गणेशोत्सवाच्या ढोल-पथकाचा सराव चालू असेल, कुठेतरी नागरी वस्तीतील किशोरी-युवती- महिला-युवक यांचे मेळावे होत असतील, कुठेतरी 'छात्र प्रबोधन'तर्फे मासिकाचे, दिवाळी अंकाचे काम चालू असेल, कुठे अजून काही! प्रारंभी उत्सुकतेपोटी, जिज्ञासापूर्तीसाठी त्यांची माहिती मिळवा. मग त्यातल्या कोणत्या उपक्रमांमध्ये सहभागी होता येईल? कुठे काय नवीन शिकायला, अनुभवायला मिळेल? कुठे तुमच्या सुप्त गुणांना व्यक्त होण्याची संधी मिळेल? कुठे तुम्ही योगदान करू शकाल? असा विचार सुरू करा. आणि मग कशाची तरी निवड करून, रोजचा १-२ तास ते आठवड्यातून, महिन्यातून ३-४ तास असा वेळ आवर्जून काढा. प्रबोधिनीतल्या विविध व्यक्तींबरोबर काम करता करता प्रबोधिनी तुम्हाला अधिक समजेल, अधिक भावेल, अधिक समृद्ध करेल. तेव्हा सूचनांची आणि आवाहनांची वाट न पाहता उघड्या डोळ्यांनी प्रबोधिनीत चालू असलेल्या असंख्य गोष्टी स्वतःहून समजून घ्या. तुमच्या गावात, महाविद्यालयात यातलं काय काय पोहोचवता येईल? कशाकशाची जोड देता येईल? याचाही विचार करा.

स्वतःमधलं नेतृत्व घडवायचं म्हणजे कोणीतरी ते 'घडवेल' अशी वाट न पाहता स्वतःहून त्यासाठीची संधी शोधणं, घेणं हीच नेतृत्व संवर्धनाची सुरुवात आहे असं मला वाटतं. त्यादृष्टीने प्रबोधिनीत आणि प्रबोधिनी बाहेरही तुम्हाला अनेक सन्नेह तुमचा, संधी उपलब्ध आहेत. तुम्ही त्या स्वतःहून घ्याव्यात असं मनापासून सुचवावंसं वाटतं. तुमच्या प्रयत्नांना खूप शुभेच्छा! महेन्द्र सेठिया

हितगूज

continued from Page No. 7

Yes it is 100% important. When we go to a new land, it is difficult to know about all the environmental aspects immediately and it is a time consuming process. Whereas the locals already know every nook and corner of the area and it saves a lot of time while mapping the area. They might not know the scientific terminology but the general description of the morphology and behavior remains the same. Similarly they also help us find seasonal streams and nesting spots of birds.

5. Has the government or forest department requested assistance/offered help to work in protected areas?

The main objective of OIKOS is to ecologically restore land that is privately owned. We have never said 'no' to partnership with forest department, but the work has been limited. We worked together in Alandi and also did some publications with the Forest Department. We have helped them with propagation techniques in our nursery.

6. The recently concluded UN Climate Change Conference was criticized by people who said that governments just meet and talk about climate change but take no action. What do you have to say about this?

The time has come for people to get into this and act. We cannot wait for laws or rules to be made by the

governments, but we should put in maximum efforts on our part to protect the planet. The earth is like a box from which we keep borrowing stuff. It is like the rice container in our houses. We keep refilling it after a certain time. We don't throw away the box and get a new one every time it gets over. Similarly we need to give back to the earth or let it refill on its own.

If not for anyone else, we need to conserve nature for ourselves. We need to think about our future generations too. Are they going to have clean drinking water or good quality air to breathe? So it is up to us now to take care of this earth and make sure the resources are used judiciously. The earth has invested a lot of time and energy so that we can have all these resources at our disposal. Everything that we use today comes from the nature. We are lucky enough to have renewable resources and we should use them instead of the non-renewable ones. Every member of the society can make small changes to their lifestyle. Most of the pollution is caused by domestic activities and we as individuals should look at that fact. We need to adopt sustainable practices ourselves.

Sanket Pidadi, sanket.pidadi19@gmail.com,

Sumedh Panse, pansesumedh@gmail.com

तुमच्या प्रतिसादाच्या प्रतिक्षेत...

संपर्क :- नेतृत्व संवर्धन केंद्र, ज्ञान प्रबोधिनी, दूरभाष-०२० २४२०७१७९, yuvonmesh@gmail.com, WhatsApp No. - ९८५०५७२५८०

हा अंक नेतृत्व संवर्धन केंद्राच्या फाऊंडेशन व प्रिपरेटरी कोर्सच्या विद्यार्थ्यांना डोळ्यासमोर ठेऊन काढलेला आहे.

युवोन्मेष

संपादक
महेन्द्र सेठिया

कार्यकारी संपादक
अमोल फाळके

संपादन साहाय्य
सुमेध फाटक

प्रकाशन दिनांक
राष्ट्रीय सौर १८ श्रावण, शके १९४१/९ ऑगस्ट २०१९

वर्ष ३ अंक ३, सौर श्रावण, शके १९४१

खाजगी वितरणासाठी...